



Łacińskie napisy nagrobne łódzkich nekropolii

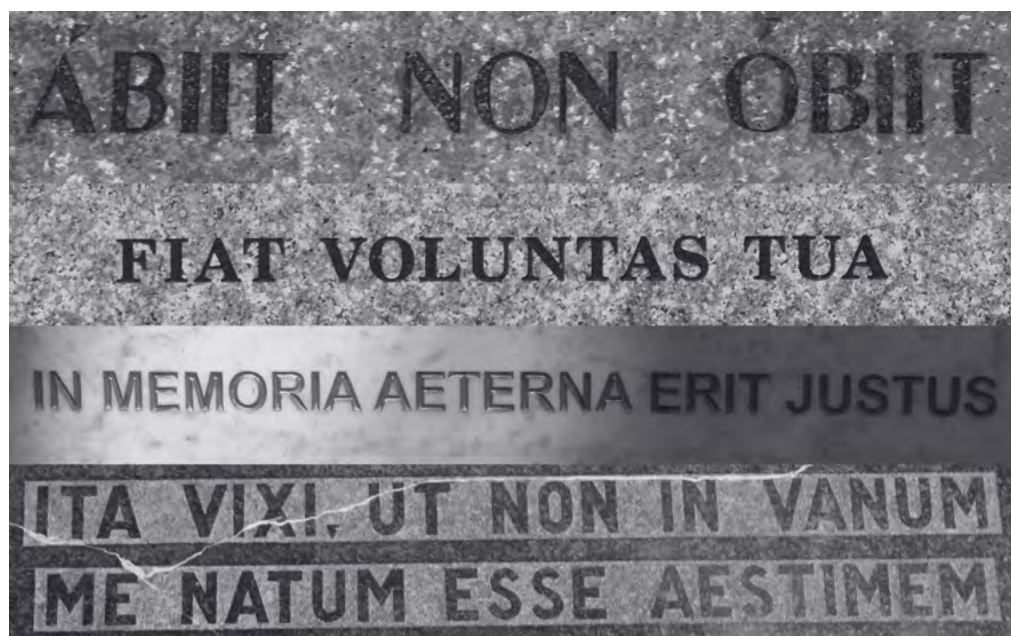
Podczas przygotowywania materiału zdjęciowego do specjalnego wydania czasopisma studenckiego *KAPITOL*, odwiedziłyśmy trzy łódzkie cmentarze: ze-spół cmentarzy przy ulicy Ogrodowej, cmentarz pod wezwaniem św. Wincen-tego na Dołach oraz cmentarz pod we-zwaniem św. Anny na Zarzewiu. Są to jedne z największych łódzkich nekropo-lii, na których odnaleźć można miejsca spoczynku wyznawców wielu religii, m. in. katolików, ewangelików czy prawosławnych. Zwiedzenie wspomnianych nekropolii pozwoliło nam na zaobser-wowanie licznych napisów nagrobnych, sformułowanych w języku starożytnych Rzymian. Dostrzegłyśmy także kilka cy-tatów pochodzących z dzieł wybitnych autorów antycznych. Artykuł stanowi próbę zebrania, uporządkowania oraz objaśnienia łacińskich zwrotów, które pojawiają się na nagrobkach łódzkich ne-kropolii. Zdecydowałam się na przed-stawienie inskrypcji w porządku alfabetycznym. Tekst zawiera jedynie wybór napisów nagrobnych. Skupię się na opi-saniu tych zwrotów, które udało nam

się zaobserwować na trzech odwiedzo-nych przez nas nekropoliach w trakcie zbierania materiału zdjęciowego. War-to jednak zaznaczyć, że lista łacińskich sentencji i zwrotów, pojawiających się na grobach łódzkich cmentarzy, jest o wie-le dłuższa. Artykuł kończy zatem spis innych, przykładowych inskrypcji, któ-re można spotkać na łódzkich nekropo-liach, jednak nie zostały one przez nas sfotografowane.

1. ABIIT NON OBIIT – „Odszedł, nie umarł”¹. Zwrot ten może wskazywać zarówno na wiarę w życie pozagrobo-we, jak i na trwanie pamięci o zmar-łym wśród żyjących.
2. AMOR MORTEM VINCIT – „Miłość zwycięża śmierć”. Wyrażenie stanowi parafrazę słynnych słów Wergiliusza – *omnia vincit amor* – pochodzących z *Eklogi X*².
3. AVE MARIA (ORA PRO NOBIS) – „Zdrowaś Mario (módl się za nami)”.

1 Wszystkie przekłady bez wskazania tłumacza są mojego autorstwa.

2 „Wszystko miłość pokona”: Wergiliusz, *Ekloga X*, w. 79, przeł. M. Motty, Poznań 1852.



fot. I.12–I.15

Jeden z najczęściej spotykanych napisów nagrobnych, będący początkiem modlitwy „Zdrowaś Mario”.

4. BEATI MORTUI, QUI IN DOMINO MORIUNTUR – „Szczęśliwi zmarli, którzy odeszli w Panu”³.
5. CREDO – „Wierzę”.
6. DECORUM EST PRO PATRIA MORI – „Słodko i chlubnie ginąć za ojczyznę”⁴.
7. FIAT VOLUNTAS TUA (DOMINE) – „Niech się stanie Twoja wola (Panie)”⁵.
8. IN MEMORIA AETERNA ERIT JUSTUS – „Sprawiedliwy będzie w wiecznej pamięci”⁶.
9. ITA VIXI, UT NON IN VANUM ME NATUM ESSE AESTIMEM – „Żyłem/am tak, aby nie myśleć, że urodziłem/am się na próżno”⁷.
10. MAGISTRA LONGAM MEMORIAM DISCIPULORUM HABET – „Nauczycielka na długo pozostaje w pamięci uczniów”. Napis ten znajduje się na nagrobku Jadwigi Trzankowskiej, nauczycielki języka łacińskiego.

3 Ap 14, 13; <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=1102&slowa=b%B3ogos%B3awieni> (dostęp: 20.07.2024 r.).

4 Horacy, Oda III 2, w. 13, przeł. T. Bocheński, [w:] *Horacy. Wybór poezji*, Kraków 1975, s. 93.

5 Mt 6, 10; <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=249&slowa=b%B1d%BC%20wola%20twoja> (dostęp: 20.07.2024 r.).

6 Ps, 111, 7; <https://ruchbiblijny.pl/ebook/wulgata.pdf> (dostęp: 20.07.2024 r.).

7 Cf. Cicero, *Cato Maior de senectute*, XXIII, 84: “[...] ita vixi, ut non frustra me natum existimem”.

11. MEMENTO MORI – „Pamiętaj o śmierci”. Jeden z częściej wykorzystywanych napisów nagrobnych, przypominający o nieuchronności śmierci.
12. MIHI VIVERE CHRISTUS EST ET MORI LUCRUM – „Dla mnie bowiem żyć – to Chrystus, a umrzeć – to zysk”⁸.
13. MORS JANUA VITAE REQUIESCAS IN PACE; REQUIEScant IN PACE – „Śmierć jest bramą życia, spoczywaj w pokoju”; „Niechaj spoczywają w pokoju”. Napisy te napotykałyśmy wielokrotnie. Na trzecim zdjęciu widoczna jest inskrypcja, zapisana z błędem: REQUISCANT IN PACE – w zapisie tym brakuje litery E. Często pojawia się także napis R. I. P. – jest to skrót od REQUIESCAT IN PACE – „Niech spoczywa w pokoju”.
14. NAVIGARE NECESSE EST – „Trzeba płynąć”. Jest to fragment słynnych słów Plutarcha z Cheronei, które zawarł w *Żywocie Pompejusza Wielkiego* – *Navigare necesse est, vivere non est necesse*, a zatem „Płynąć trzeba koniecznie, żyć niekoniecznie”⁹!
15. NOMINA MORIUNTUR – „Imiona umierają”.
16. NON OMNIS MORIAR – „Nie wszystek umrę”. Słowa te pochodzą z jednej z najsłynniejszych ód Horacego¹⁰. Jest to jednocześnie najczęściej pojawiający się łaciński napis na nagrobkach łódzkich nekropolii. Często dostrzec można także polskie tłumaczenia tego cytatu, które jednak nie zawsze właściwie oddają sens słów rzymskiego poety. Przykładem takiego tłumaczenia może być zauważony przez nas napis: „Nie wszystko umiera”.
17. OMNES MANET UNA NOX – „Jedna noc zastaje wszystkich”.
18. OMNIA POSSIDEAT NON POSSIDEAT AERA MINOS – „Choćby wszystkim zawładnął Minos, powietrza nie zdobędzie”¹¹.
19. PANTA RHEI – „Wszystko płynie”. Słynne słowa przypisywane Heraklitowi – πάντα ῥεῖ – zapisane w łacińskiej transkrypcji.
20. PATER NOSTER – „Ojciec nasz”. Pierwsze słowa Modlitwy Pańskiej¹².
21. POST TENEBRAS LUX – „Po ciemnościach – światło”.
22. PULVIS ET UMBRA SUMUS – „Prochem jesteśmy i cieniem”¹³.

8 Flp 1, 21; <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=1039> (dostęp: 20.07.2024 r.).

9 Plutarch, *Żywoty sławnych mężów. Pompejusz*, <http://biblioteka.kijowski.pl/antyk%20grecki/%20plutarch%20z%20cheronei%20-%20%E5%BBwyoty%20s%E5%82awnych%20m%E4%99%E5%BE%E3%B3w.pdf> (dostęp: 21.07.2024 r.).

10 Horacy, Oda III 30, w. 6, przeł. L. Rydel, [w:] Horacy. *Wybór...*, s. 137.

11 Owidiusz, *Metamorfozy*, przeł. A. Kamińska, Kraków 1996, ks. VIII, w. 187.

12 Mt 6, 9–13; <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=249> (dostęp: 21.07.2024 r.).

13 Horacy, Oda IV, 7, w. 16, przeł. Z. Kubiak, [w:] Horacy. *Wybór...*, s. 153.



fot. I.16–I.19



fot. I.20–I.21 – na zdjęciach widoczny jest poprawny zapis REQUIESCANT IN PACE
oraz zapis z błędem, bez litery E



fot. I.22



fot. I.23–I.26

23. SIC ITUR AD ASTRA – „Tak się do gwiazd wzbija”. Cytat z *Eneidy* Wergiliusza¹⁴.
24. SIT TIBI TERRA LEVIS – „Niech ci ziemia lekką będzie”. Słowa te jako pierwszy zapisał Eurypides po grecku – κούφα σοι χθὼν ἐπάνωθε πέσοι, a zatem „niech ci ziemia mogiły nie ciąży” – w tragedii *Alkestis*¹⁵.
25. SURSUM CORDA – „W górę serca”.
26. UBI TU GAIUS IBI EGO GAIA – „Gdzie ty, Gajusz, tam ja, Gaja”. Słowa te spotykamy między innymi u Plutarcha. Jest to formuła, która była wypowiedziana przez kobietę w związku z wejściem w świat męża po ślubie. Niektórzy badacze wskazują na symboliczne znaczenie imion Gajusz i Gaja, które mogą być związane z czasownikiem *gaudeo*,

gaudere, gavisus sum, a zatem małżonkowie za pośrednictwem tej formuły wzajemnie życzyliby sobie szczęścia we wspólnym życiu¹⁶.

27. VITA MORTUORUM IN MEMORIA VIVORUM EST POSITA – „Życie zmarłych jest zachowane w pamięci żywych”¹⁷.

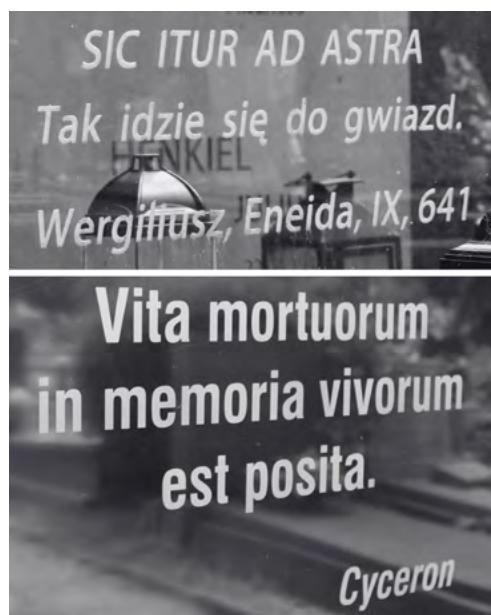
Większość wymienionych i opisanych napisów nagrobnych pochodzi z Pisma Świętego albo stanowi cytat lub parafrazę słów różnych autorów starożytnych. Zdecydowanie najczęściej napotykałyśmy napisy NON OMNIS MORIAR oraz AVE MARIA. Pozostałe zwroty spotkać można niezwykle rzadko i występują one

14 Wergiliusz, *Eneida*, ks. IX, w. 641, przeł. W. Markowska, Warszawa 1970.

15 Eurypides, *Alektis*, w. 462, przeł. J. Łanowski, Warszawa 1967.

16 M.E. Serafin, *Ubi tu Gaius, ego Gaia. Un'analisi storico-religiosa del matrimonio per confarreatio*, Padova 2022. Praca magisterska napisana pod kierunkiem M. Zago, s. 150–151, <https://thesis.unipd.it/retrieve/9095b7e1-3ca3-478b-a577-a01fd9e0549e/Serafin%20M.E.%20-%20Tesi%20pdfa.pdf> (dostęp: 22.07.2024 r.).

17 Cicero, *Oratio Philippica* 9, 10.



fot. I.27–I.28

pojedynczo lub kilkakrotnie, jak w przypadku słów FIAT VOLUNTAS TUA. Poniżej prezentuję także listę innych, przykładowych napisów nagrobnych w języku łacińskim, których nie udało nam się odnaleźć, ale ich występowanie na nagrobkach łódzkich nekropolii potwierdza praca magisterska, powstała w Katedrze Filologii Klasycznej w Łodzi¹⁸.

28. CONTRA VIM MORTIS NON EST MEDICAMEN IN HORTIS – „Nie ma leku w ogrodach wobec siły śmierci”.
29. DOMINE – LUX TUA PERPETUA LUCEAT EIS – „Panie – niechaj Twa wieczna światłość im świeci”.

¹⁸ A. Pawłowska, *Łacińskie inskrypcje Łodzi*, Łódź 2000. Praca magisterska napisana pod kierunkiem Krzysztofa Tomasza Witczaka, s. 97–112.

30. DORMIT IN SOMNO PACIS – „Spoczywa w śnie pokoju”.
31. EGO SUM RESURRECTIO ET VITA – „Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem”.
32. GLORIA ETERNA DEO OMNIPOTENTE – „Wieczna chwała Bogu wszechmogącemu”.
33. HODIE MIHI, CRAS TIBI – „Dziś ja, jutro ty”.
34. IN TE DOMINE SPERAVI NON CONFUNDAR IN AETERNUM – „Tobie, Panie, zawierzyłem i nie wstydzę się na wieki”.
35. MORS CERTA – HORA INCERTA – „Śmierć pewna – godzina niepewna”.
36. OMNIA TEMPUS HABENT – „Wszystko ma swój czas”.
37. PAX TECUM/VOBIS – „Pokój z Tobą/Wami”.
38. PER MORTEM AD VITAM – „Przez śmierć do życia”.
39. QUEM DII DILIGUNT, ADOLESCENS MORITUR – „Ten umiera młodo, kogo bogowie miłują”.
40. REQUIEM AETERNAM DONA EIS DOMINE – „Wieczny odpoczynek daj im, Panie”.
41. SIC VOLUIT DEUS – „Tak chciał Bóg”.
42. VALE ET MEMOR SIS MEI – „Żegnaj i zachowaj mnie w pamięci”.
43. VITA BREVIS EST AETERNITAS MANET – „Życie jest krótkie, pozostaje wieczność”.
44. VOLENTE DEO – „Z woli Boga”.

Bibliografia

- Cicero, *Cato Maior de senectute*, with notes by Ch.E. Bennett, Boston, New York, Chicago 1897.
- Cicero, *Orationes*, recognovit brevique adnotatione critica instruxit A.C. Clark, Oxford 1918.
- Eurypides, *Alkestis*, w. 462, przeł. J. Łanowski, Warszawa 1967.
- Horacy, Oda III 2, w. 13, przeł. T. Bocheński, [w:] *Horacy. Wybór poezji*, Kraków 1975.
- Horacy, Oda III 30, w. 6, przeł. L. Rydel, [w:] *Horacy. Wybór poezji*, Kraków 1975.
- Horacy, Oda IV, 7, w. 16, przeł. Z. Kubiak, [w:] *Horacy. Wybór poezji*, Kraków 1975.
- Owidiusz, *Metamorfozy*, przeł. A. Kamieńska, Kraków 1996.
- Pawłowska A., *Łacińskie inskrypcje Łodzi*, Łódź 2000. Praca magisterska napisana pod kierunkiem profesora K.T. Witczaka.
- Plutarch, *Żywoty sławnych mężów. Pompejusz*, <http://biblioteka.kijowski.pl/antyk%20grecki/%20plutarch%20%20cheronei%20-%20%E5%BBywoty%20s%E5%82awnych%20m%E4%99%E5%BE%E3%B3w.pdf> (dostęp: 21.07.2024 r.).
- Serafin M.E., *Ubi tu Gaius, ego Gaia. Un'analisi storico-religiosa del matrimonio per confarreatio*, Padova 2022. Praca magisterska napisana pod kierunkiem M. Zago, <https://thesis.unipd.it/retrieve/9095b7e-1-3ca3-478b-a577-a01fd9e0549e/Serafin%20M.E.%20-%20Tesi%20pdfa.pdf> (dostęp: 22.07.2024 r.).
- Wergiliusz, *Ekloga X*, przeł. M. Motty, Poznań 1852.
- Wergiliusz, *Eneida*, przeł. W. Markowska, Warszawa 1970.
- <https://biblia.deon.pl/> (dostęp: 20.07.2024 r.).
- <https://ruchbiblijny.pl/ebook/wulgata.pdf> (dostęp: 20.07.2024 r.).